

Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. у 2-х час. – Ч.2. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2008. – С.344-351

УДК 378,14: 3733

Д 31

О.П. Демченко, м. Глухів, Україна

Значення спецкурсу в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій

Обґрунтовано необхідність удосконалення системи підготовки майбутніх учителів до виховної діяльності як нагальної проблеми сучасної педагогічної науки і практики. Показано значення започаткованого спецкурсу “Організація виховних ситуацій у початковій школі” в удосконаленні системи підготовки майбутніх учителів до виховної роботи й до створення виховних ситуацій. Розкрито його мету, завдання, структуру та методику проведення лекційних і практичних занять спецкурсу в освітньому процесі вищої школи.

Ключові слова: виховна робота, виховні ситуації, готовність до виховної роботи, готовність до створення виховних ситуацій спецкурс, лекційні і практичні заняття.

Демченко Елена Петровна

Значение спецкурса в системе подготовки будущих учителей начальных классов к созданию воспитательных ситуаций

Обоснована необходимость совершенствования системы подготовки будущих учителей к воспитательной деятельности как важной проблемы современной педагогической науки и практики. Показано значение начатого спецкурса "Организация воспитательных ситуаций в начальной школе" в совершенствовании системы подготовки будущих учителей к воспитательной работе и к созданию воспитательных ситуаций. Раскрыто его цели, задачи,

структуру и методику проведения лекционных и практических занятий спецкурса в образовательном процессе высшей школы.

Ключевые слова: воспитательная работа, воспитательные ситуации, готовность к воспитательной работе, готовность к созданию воспитательных ситуаций спецкурс, лекционные и практические занятия.

Demchenko Olena Petrovna

The value of the special course in the system of training future teachers of primary schools to create educational situations

The necessity of improving the system of training future teachers for educational activities as an urgent problem of modern pedagogical science and practice is substantiated. The value of the initiated special course "Organization of Educational Situations in Primary School" in the improvement of the system of preparation of future teachers for educational work and the creation of educational situations is shown. The purpose, task, structure and methodology of lectures and practical classes of the special course in the educational process of higher education are revealed.

Key words: educational work, educational situations, readiness for educational work, readiness to create educational situations, special course, lecture and practical.

На сучасному етапі поступово змінюються акценти в напрямі визнання пріоритетності виховання особистості перед її інтелектуальною обізнаністю. Актуальності набуває вимога переходу від «школи учіння» до «школи виховання», в якій дитина «не готується до життя, а повноцінно живе» [3]; від «дидактичної педагогіки» до «виховної педагогіки», яка забезпечить умови для становлення «особистості як творця і проектувальника власного життя» [3]. Відповідно переосмислюється сутність педагогічної діяльності, яка полягає у створенні умов для духовного, інтелектуального й фізичного саморозвитку і самореалізації особистості, забезпечення супроводу й підтримки її протягом життя.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки минулого засвідчує, що її прогресивні представники (Г.Ващенко, І.Гербарт, О.Духнович, М.Пирогов, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, Ж.Руссо, К.Ушинський та ін.) вважали педагогіку, насамперед, наукою про виховання, а метою педагогічної діяльності – в людині формувати людину, творити її духовне обличчя.

Зокрема, М.Пирогов стверджував, що завдання вчителя не просто готувати «корисних громадян», солдатів, механіків, лікарів, юристів, а спочатку вчити їх «бути людьми» [5, с.207]. Знання в житті людини не повинні стати головною метою, а лише бути засобом пізнання навколишнього світу і себе самої, особистісного зростання, досягнення високих гуманних цілей.

Прогресивною є позиція Г.Ващенка, який, у свій час, стверджував, що знання повинні бути не метою освіти, а одним із засобів різнобічного виховання особистості, підготовки її до життя. Він зазначав, що важливі «... не знання самі по собі, навіть не глибина й систематичність їх, а характери і добра воля, що визначаються спрямуванням сил людини до високої мети, поєднанням з енергійністю, великою наполегливістю і стійкістю в досягненні поставлених перед собою завдань. Людина з таким характером уже через свою послідовність і наполегливість буде шукати засобів до здійснення своїх високих завдань, а одним з наймогутніших засобів до цього є знання» [1, с. 59].

На пріоритетності виховної функції у професійної діяльності вчителя, домінантності виховання наголошував В.Сухомлинський, на думку якого, навчання є лише однією з «пелюсток тієї квітки, що називається вихованням у широкому розумінні цього поняття. У вихованні немає ні головного, ні другорядного, як немає головної пелюстки серед багатьох пелюсток, що створюють красу квітки. У вихованні все головне – і урок, і розвиток різнобічних інтересів дітей поза уроком, і взаємовідносини вихованців у колективі [7, с.13].

У контексті сучасної філософії освіти вчителю відводиться нова професійна роль. Він не має бути абсолютним носієм знань, наглядачем за учнем, а повинен бути людиною, що супроводжує процес самопізнання і саморозвитку дитини. Виходячи з нової професійної ролі, необхідно розглядати

готовність учителя до педагогічної діяльності, як готовність до цілісного бачення дитини, до забезпечення її системного розвитку, системного бачення світу; до органічного поєднання навчального й виховного процесу, до усунення розподілу між навчанням і вихованням [4].

Однак у практиці професійної підготовки вчителя у ВНЗ, на думку О.Савченко, основна увага поки що звернена на зміст навчання, і значно менше не теоретичне й практичне забезпечення змін у підготовці студентів до виховної і соціально-корекційної роботи. Як стверджує дослідниця, нині, як і в попередні роки у розвитку освіти і підготовці вчителя переважає дидактичний, інтелектуалістичний аспект. Наслідком цього є те, що молоді вчителі мають значні труднощі у виконанні обов'язків класного керівника, організації індивідуальної роботи з учнями, проведенні позакласних виховних заходів, роботі з батьками тощо [6].

Тому вдосконалення системи підготовки майбутніх учителів до виховної діяльності вважаємо нагальною проблемою сучасної педагогічної науки і практики. Робота в цій площині у педагогічних закладах освіти часто здійснюється за інерцією на основі традиційних методик.

Метою статті є розкриття значення започаткованого спецкурсу “Організація виховних ситуацій у початковій школі” в удосконаленні системи підготовки майбутніх учителів до виховної роботи у цілому й до створення виховних ситуацій зокрема.

Розроблена й апробована система роботи з формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій у педагогічному ВНЗ передбачає чотири етапи: *змістово-ціннісний, професійно-педагогічного проектування та самовизначення, методичного становлення, узагальнювального коригування та самооцінки* [2]. Взаємодія цих етапів у загальному навчально-виховному процесі забезпечить постійний цілеспрямований і послідовний вплив на студентів різноманітних взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих форм і методів, прийомів роботи. Поділ процесу формування професійної готовності майбутніх учителів початкових

класів до створення виховних ситуацій на етапи ми розглядаємо як умовний із метою теоретичного аналізу, оскільки компоненти системи взаємозумовлені, впливають один на одного, доповнюючи та продовжуючи один одного.

У зв'язку з тим, що в програмі з педагогіки недостатньо розкрито теорію організації виховного процесу в початковій школі, використання сучасних інноваційних технологій, методів виховання, створення виховних ситуацій, доцільним у межах розробленої моделі та методики є запровадження спецкурсу “Організація виховних ситуацій у початковій школі” [2]. Пропонований спецкурс не дублює основний матеріал із педагогіки, а з'ясовує теоретичні основи використання означеного методу виховання на засадах особистісно зорієнтованого підходу, забезпечує формування необхідних професійних якостей і вмінь. Він відіграє системоутворювальну роль у процесі фахової підготовки майбутніх учителів до створення виховних ситуацій, є проміжною ланкою між теоретичним засвоєнням професійних знань, умінь і навичок та їх практичним застосуванням у реальних умовах. Тому засвоєння студентами спецкурсу в ході експериментальної роботи сприятиме цілісному формуванню готовності до створення виховних ситуацій.

Програму спецкурсу націлено на поглиблення знань про особливості особистісних та професійних якостей учителя початкових класів, специфіку його виховної діяльності, створення виховних ситуацій, власного самопізнання. Мета курсу полягає в підготовці студентів до здійснення виховної діяльності в умовах оновлення, реформування системи освіти та виховання; формування в них бажання й уміння реалізовувати передусім виховні функції, створювати виховні ситуації. У низці важливих завдань, які розв'язують викладачі в процесі організації спецкурсу, визначено:

- розширення уявлень про специфіку виховної діяльності вчителя початкових класів, сучасні виховні технології, методики;
- розвиток професійно-педагогічних здібностей (емпатійних, рефлексивних, організаторських, комунікативних тощо);

- вироблення виховних умінь і навичок, необхідних для створення виховних ситуацій (проективно-конструктивних, гностичних, діалогічного спілкування, емоційної взаємодії, контрольно-оцінювальних тощо);
- вивчення передового педагогічного досвіду вчителів щодо створення виховних ситуацій.

Спецкурс складається з чотирьох концентрів, основою побудови яких є принципи систематичності, послідовності й наступності, інтегративності, оскільки кожен напрям базується на попередньому та інтегрує в себе попередній. Структура спецкурсу розроблена адекватно до виокремлених компонентів професійної готовності до створення виховних ситуацій.

Перший концентр спецкурсу передбачає формування гуманістичних цінностей та розширення виховної компетенції; другий – вироблення у свідомості студентів ідеального образу гуманного вчителя-вихователя, власного професійного ідеалу, подальший розвиток професійних якостей; третій – формування вмінь і навичок, необхідних безпосередньо у створенні виховних ситуацій; четвертий – вироблення потреби та вміння регулювати й коригувати власну діяльність на рефлексивній основі з метою визначення рівня власної педагогічної майстерності, мети та етапів професійного самовдосконалення. Структуру спецкурсу представлено на рис. 1.

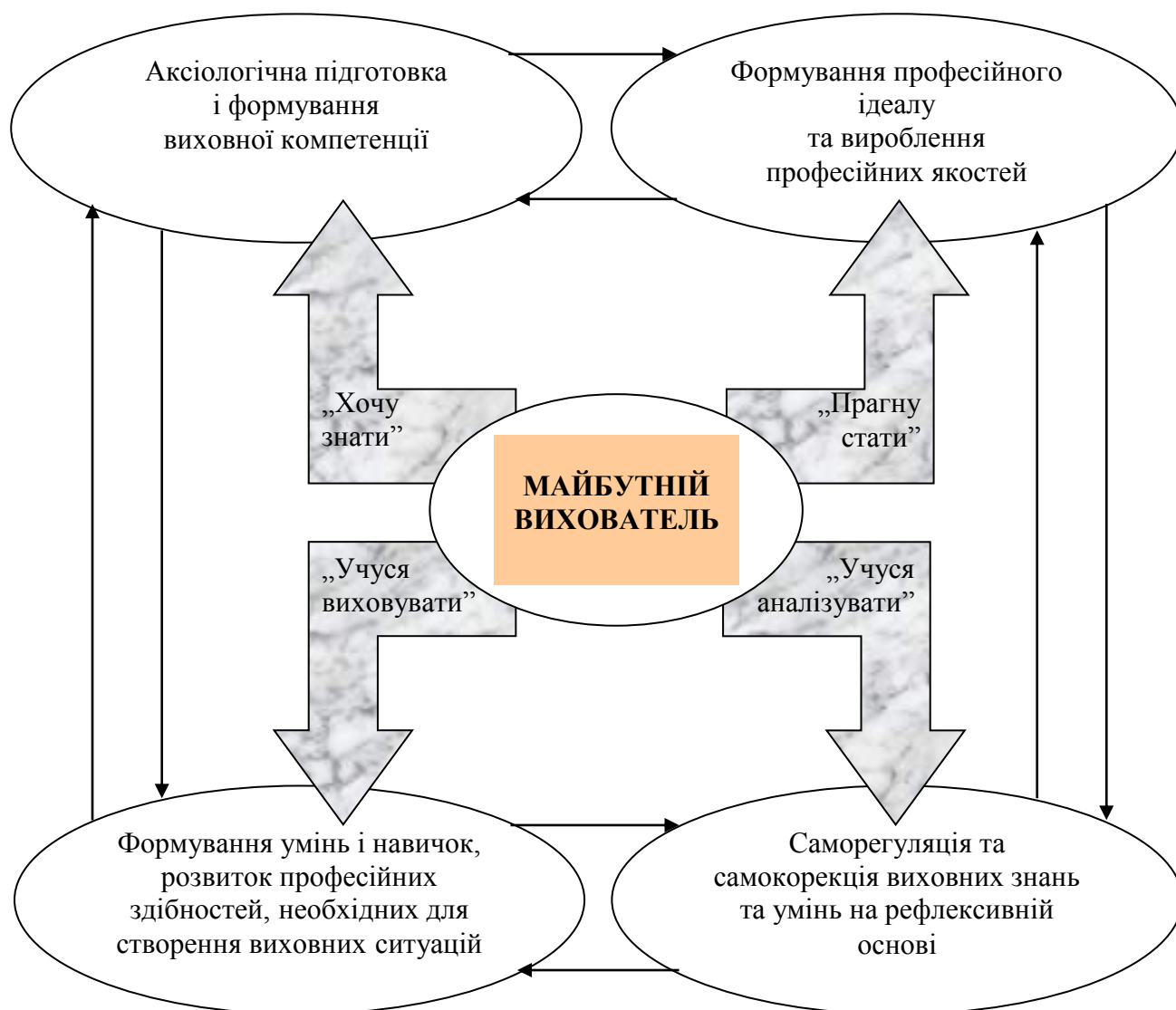
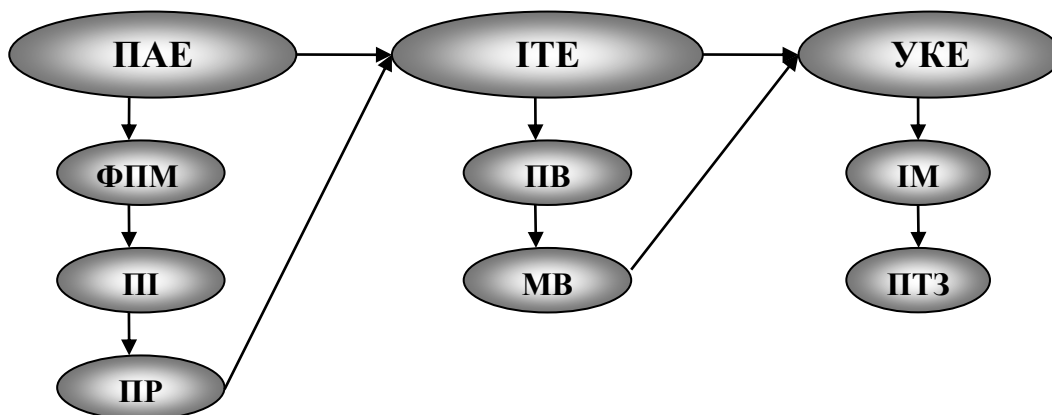

Рис. 1. Структура спецкурсу „Організація виховних ситуацій у початковій школі”

Спецкурс „Організація виховних ситуацій у початковій школі” охоплює 8 тем (40 годин), з них 18 лекційних годин, 22 – практичних занять. У процесі його викладання було передбачено поступовий перехід від теоретичної до методичної підготовки майбутніх учителів, а потім до безпосереднього включення їх в організацію виховної роботи в початковій школі під час проходження практики.

У процесі експериментальної роботи було розроблено орієнтовну структуру лекційних (рис. 2) та практичних занять (рис.3), яка складалась із логічно пов'язаних макро- і мікроелементів. Зміст занять вимагає чіткої алгоритмізації навчального матеріалу відповідно до його логіки.

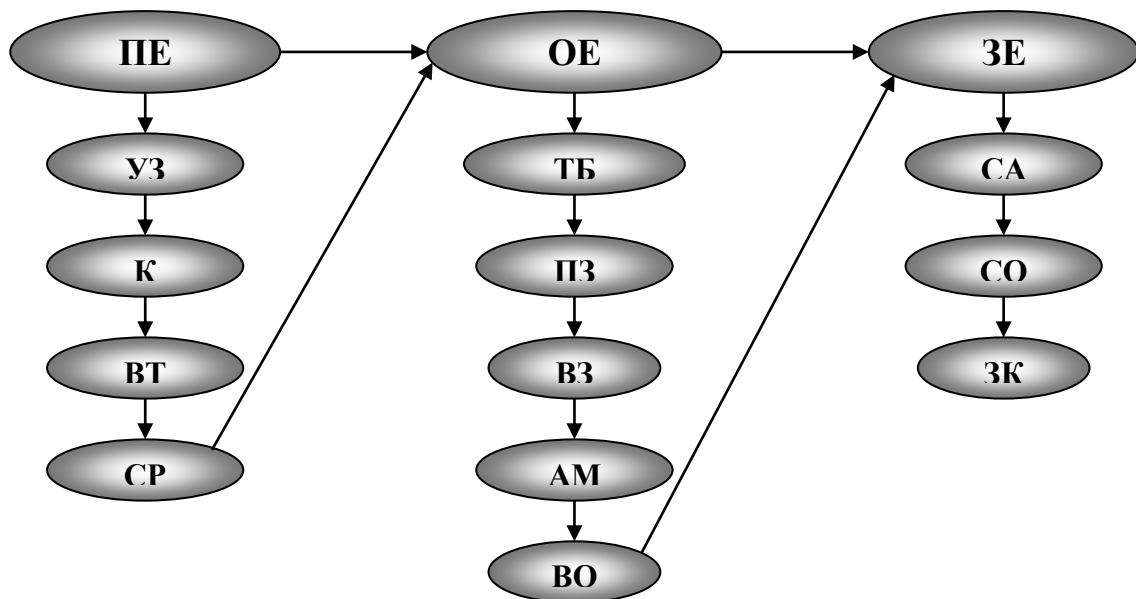

ПАЕ- підготовчо-актуалізаційний етап
 ФПМ – формування позитивної мотивації
 ПІ – педагогічне інформування
 ПР – понятійна робота
 ІТЕ – інформаційно-теоретичний етап

ПВ – проблемний виклад
 МВ – мікровикладання студентами
 УКЕ – узагальнювально-креативний етап
 ІМ – інтерактивні методи
 ПТЗ – постановка творчого завдання

Рис 2. Структура лекційного заняття зі спецкурсу „Організація виховних ситуацій у початковій школі”

Метою проведення лекційних занять спецкурсу є забезпечення системного підходу в формуванні професійної готовності до створення

виховних ситуацій, взаємозв'язку між теоретичною підготовкою та операційно-технологічною роботою; усвідомлене опанування студентами змісту експериментального спецкурсу, відкриття особистої значущості знань, продовження засвоєння професійно-педагогічних цінностей. Лекційні заняття обіймають три взаємопов'язані етапи: *підготовчо-актуалізаційний* (постановка й мотивація навчальних завдань, огляд-аналіз фахових видань, творча робота над основними поняттями теми), *інформаційно-теоретичний* (проблемний виклад основних теоретичних положень, мікрОВикладання окремих питань студентами), *узагальнювально-креативний* (використання інтерактивних методів навчання дискусійного характеру, повідомлення й інструктаж до практичного заняття з теми).

ПЕ – підготовча етап
 УЗ – усвідомлення сутності самостійних творчих завдань
 К - консультація з викладачем
 ВТ – вивчення теоретичного матеріалу
 СР - самостійна робота

ОЕ - основний етап
 ТБ - теоретичний блок
 ПЗ – представлення і захист виконаних самостійних творчих завдань
 ВЗ – виконання самостійних творчих завдань безпосередньо на занятті
 АМ – взаємооцінювання
 ВО – взаємооцінювання

ЗЕ – заключний етап
 СА – самоаналіз
 СО – самооцінювання
 ЗК - заповнення карти самоконтролю

Рис 3. Структура практичного заняття зі спецкурсу „Організація виховних ситуацій у початковій школі”

Структура практичних занять також орієнтована на три етапи: *підготовчий* (усвідомлення сутності самостійних творчих завдань, консультація викладача, вивчення теоретичного матеріалу, самостійна робота з виконання частини завдань, які потребують роботи в бібліотеці, проходження педагогічної практики тощо); *основний* – проведення заняття: теоретичний блок (актуалізація знань студентів, отриманих на лекційному занятті та в процесі самостійної роботи), практичний блок: презентація та захист творчих завдань, виконаних у процесі самостійної роботи; виконання практичних завдань безпосередньо на занятті; використання інтерактивних методів навчання (ділових ігор, дискусій тощо); контроль-оцінювальний блок: діагностування якості засвоєння знань і вироблення умінь і навичок у формі взаємооцінювання; *заключний*: самоаналіз і самооцінювання виконаної роботи, порівняння з результатами взаємооцінювання, заповнення карти індивідуального самоконтролю кожним студентом після проведення практичного заняття.

Оскільки спецкурс не входить до обов'язкових навчальних дисциплін, то традиційна форма діагностування й оцінювання викладачем навчальних досягнень студентів є, на наш погляд, менш доцільною. Викладач дає лише педагогічний коментар, вербально висловлює власну оцінку роботи студентів на занятті під час підбиття підсумків. Вважаємо більш важливим виробляти в майбутніх учителів уміння і навички самоаналізу й самооцінки виконаної роботи, виявлення доцільності та результативності створеної виховної ситуації; порівняння отриманих результатів із поставленою метою та завданнями виховної ситуації; здійснювати самокорекцію знань та умінь; визначати рівень власної педагогічної майстерності; намічати програму професійного самовдосконалення. Послідовність організації діагностування: взаємоаналіз, взаєморецензування, взаємооцінка виконаних завдань, виставлення балів на практичному занятті; самоаналіз, саморецензування, самооцінка власної активності та якості проведеної роботи; порівняння результатів взаємо- і самооцінювання, заповнення карти самоконтролю.

Оцінювання відбувається за 6-бальною шкалою: 0 балів – “не виконано”; 1 бал – “виконано на початковому рівні”; 2 бали – “виконано на елементарному рівні”; 3 бали – “виконано на достатньому рівні”; 4 бали – “виконано на високому рівні”; 5 – “виконано на рівні педагогічної майстерності”. В кінці кожного заняття підраховується загальна кількість балів, які остаточно сумуються по завершенні вивчення спецкурсу та на їхній основі визначається рівень оволодіння теорією та технологією створення виховних ситуацій: індиферентний – від 0 до 45 балів, початковий – від 45 до 105 балів, елементарний від – 105 до 150 балів, достатній – від 150 до 225 балів, високий – від 225 до 325 балів, рівень педагогічної майстерності – від 325 до 495 балів. На цій основі викладач дає конкретні рекомендації щодо подальшого професійного вдосконалення кожному студенту.

На прикладі першого концентру „Хочу знати”, який включає вивчення двох тем, покажемо зміст і методику підготовки студентів змістово-мотиваційному.

Вивчення першої теми „Гуманістичні виховні парадигми та сутність процесу виховання” базується на знаннях студентів, отриманих у процесі вивчення педагогіки. Однак доцільним є подальше переосмислення ними ідеї гуманізму та сутності виховної діяльності як суб’єкт-суб’єктної взаємодії, продовження формування гуманістичного світогляду, ціннісних орієнтацій. Під час лекції студентам пропонується ряд питань про філософсько-методологічні засади процесу виховання: нормативно-правове забезпечення виховного процесу, виховання як суб’єкт-суб’єктна взаємодія, система цінностей та пріоритетів у вихованні молодших школярів на сучасному етапі, поєднання загальнолюдських та національних цінностей у вихованні, особистісно зорієнтований підхід у вихованні, синергетика як сучасна освітньо-виховна парадигма, виховні ситуації як одна із сучасних особистісно зорієнтованих технологій, вимоги до особистості вчителя-вихователя в контексті сучасних парадигм, сучасні інноваційні виховні технології, методики, методи виховання.

У процесі вивчення теми передбачено практичне заняття „Еволюція гуманістичних ідей в історії педагогічної думки”, яке має на меті: розширити й узагальнити знання студентів щодо еволюції гуманістичної парадигми виховання, зміну вимог до виховної діяльності вчителя в контексті оновленої ідеї гуманізму; формування вмінь аналізувати документи в галузі виховання, праці відомих педагогів, погляди вчителів-практиків щодо сутності сучасних виховних концепцій, узагальнювати, структурувати їх.

Завдання до практичної роботи

1. Проаналізувати праці відомих філософів, видатних педагогів і визначити головні риси принципу гуманізму, скласти відповідну таблицю.
2. Вивчити основні документи про виховання, визначити сучасне трактування принципу гуманізму, його характерні ознаки.
3. Скласти логіко-структурну схему, вивести „формулу” сучасного трактування гуманістичної парадигми виховання.
4. Розробити анкету (дослідницьку бесіду) й провести психолого-педагогічне дослідження з метою виявлення усвідомлення вчителями початкових класів оновленої сутності гуманістичних ідей.
5. Розробити рекомендації для вчителів початкових класів (студентів) щодо ефективного впровадження гуманістичних ідей у практику виховання.

Наведемо приклади виконання студентами окремих запропонованих завдань. Так, Оксана П. на основі аналізу праці В.Сухомлинського „Сто порад учителеві” розробила й представила власні поради вчителям початкових класів, серед них:

- *„Прагніть, щоб дитина була щасливою у школі. В іншому разі вона не буде щасливою в цілому. Виховання заради щастя дитини – гуманістичний зміст педагогічної діяльності.*

- *Створюйте ситуації успіху для кожного учня, тому що без перспективи успіху не буде змістовною будь-яка діяльність школяра. Важливою умовою вираження особистості є те, щоб кожен вихованець досяг в улюбленій справі значних успіхів”.*

Наступною темою в межах першого концентру є „Виховні ситуації в системі методів виховання”. Її вивчення має важливе значення у вивченні студентами теоретичних основ створення виховних ситуацій як сучасного методу організації діяльності школярів, який відповідає особистісно зорієнтованому вихованню. Під час вивчення теми спецкурсу розглядається ряд питань: психолого-педагогічні основи використання виховних ситуацій у науковому фонді, загальна характеристика виховних ситуацій як методу організації діяльності учнів, його значення, педагогічні вимоги до їх створення, класифікація виховних ситуацій, характеристика окремих видів виховних ситуацій, особливості створення ситуації успіху, технологія створення різних видів виховних ситуацій.

Вивчення даної теми включає практичне заняття „Виховні ситуації у досвіді роботи вчителів-новаторів, кращих учителів початкових класів”, яке має на меті: узагальнити й систематизувати знання студентів про метод створення виховних ситуацій, формувати вміння аналізувати передовий педагогічний досвід, вибирати в ньому кращі зразки необхідних виховних методів і прийомів, науково оцінювати їх, адаптувати у власній виховній діяльності.

Завдання до практичної роботи

1. Створити логіко-структурну схему “Виховні ситуації як один із методів організації діяльності та формування досвіду позитивної поведінки школярів”.
2. Розробити анкету (дослідницьку бесіду) й провести психолого-педагогічне дослідження з метою виявлення місця методу створення виховних ситуацій у системі роботи вчителів початкових класів. Узагальнити результати роботи в діаграмі.
3. Підготувати рекомендації для вчителів початкових класів (студентів) щодо ефективного створення виховних ситуацій.

Важливим є узагальнення студентами теоретичних знань і практичного досвіду щодо створення виховних ситуацій у формі рекомендацій студентам,

учителям. Наприклад, Ірина Ч. розробила „Пам’ятку щодо створення виховних ситуацій”, яка включала поради, серед них: „Спрямовуйте виховну ситуацію до свідомості дитини; активізуйте рефлексивно-вольові механізми свідомості; забезпечуйте природність виховних ситуацій” тощо.

Таким чином, запровадження спецкурсу має важливе значення у процесі вдосконалення методики формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до виховної діяльності у цілому і до створення виховних ситуацій, зокрема, оскільки він відповідає сучасним принципам реформування та модернізації фахової підготовки студентів. проведення спецкурсу забезпечує системність узагальнених уявлень про особливості виховної діяльності вчителя початкових класів; сприяє розвитку педагогічного кругозору, гуманістичних професійно-ціннісних мотивів і установок; розвиває вміння організовувати виховну взаємодію з молодшими школярами, діагностувати її перебіг та результати; формує логічно-критичне мислення, здатність до проектування та самооцінки власної діяльності; забезпечує організацію самостійної творчої діяльності студентів, спрямовану на виокремлення і реалізацію шляхів професійного вдосконалення на професійну та особистісну самоосвіту і самовиховання тощо. Перспективним напрямом, на нашу думку, є подальше впровадження розробленої методики і спецкурсу в систему підготовки майбутніх фахівців різних спеціальностей у вищих педагогічних закладах освіти, використання її в діяльності вчителів, які працюють у школах України.

Література

1. Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. – К.: Українська видавнича спілка, 1997. – 441 с.
2. Демченко О.П. Формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04.– Вінниця, 2006. – 20 с.
3. Концепція 12-річної середньої загальноосвітньої школи // Освіта. – 2000. – 30 серпня-6 вересня. – С.3-6.
4. Кремень В. Підготовка вчителя в умовах переходу загальноосвітньої школи на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання // Освіта України. – 23003. - №42-43. – С.4-10.
5. Пирогов М.І. Питання життя // Історія української педагогіки: Хрестоматія / Упоряд. О.О. Любар; За заг. ред. В.Г.Кременя. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. – С.205, 207.
6. Савченко О.Я. Функціональний підхід при підготовці майбутнього вчителя // Освіта України. – 2003. - №44-45. – С.7.
7. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори: В 5т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.3. – С.7-280.

The importance of the special course in the system of the future primary school teacher's training for creating of the educational situations

In the article it is based the importance of the special course «The organization of the educational situations in the primary school» at the system of the future teacher's training for the educational work in general and creating of the educational situations specifically. It is opened the goal, the tasks and the peculiarities of its carrying out in an educational proesses of pedagogical high educational establishments. The structure and methods of the carrying out of the lectures and practical trainings of the course.

У статті обґрунтовується значення спецкурсу «Організація виховних ситуацій у початковій школі» у системі підготовки майбутніх учителів до виховної роботи у цілому і створення виховних ситуацій зокрема. Розкривається мета, завдання, особливості його проведення в навчально-виховному процесі педагогічного ВНЗ. Презентується структура й методика проведення лекційних і практичних занять із спецкурсу.